

Бібліотечно-інформаційна й довідково-бібліографічна діяльність НДУ НАН України¹. ...На сьогодні не всі бібліотеки, попри їх намагання максимально задовольнити інформаційні запити користувачів власними ресурсами, можуть повною мірою забезпечити потреби учених в інформації, що постійно зростають. Низький рівень інформатизації ряду інститутів, а отже, і бібліотек, неготовність бібліотечних фахівців надавати кваліфіковані консультації читачам у використанні всіх можливих видів електронної інформації, епізодичність, відсутність системи у формуванні і використанні електронних інформаційних ресурсів спричинили відставання роботи цих бібліотек від вимог часу.

Для підвищення рівня бібліотечно-інформаційного обслуговування в бібліотеках НДЦ НАН України, активізації використання в них електронних інформаційних ресурсів необхідно також посилення уваги до функціонування системи підвищення кваліфікації бібліотечних працівників-практиків, ввести обов'язковий курс з інформаційної підготовки бібліотекарів у ВНЗ, налагоджувати постійно діючий моніторинг галузевих джерел інформації як основи вдосконалення методики виконання різних типів запитів користувачів при використанні електронних ресурсів віддаленого доступу.

1. У бібліотеках НДУ впроваджувати сервісні послуги, що сприяють орієнтації користувачів в електронному середовищі – створення інтернет-навігаторів, онлайн-путівників довідково-бібліографічними повнотекстовими ресурсних інформаційних мереж, а також створювати в бібліотеках власні інформаційні ресурси.

2. Невідкладного вирішення потребує проблема надання методичної допомоги бібліотекам у проектуванні зручних у користуванні й інформативних бібліотечних сайтів, які є водночас і самостійним інформаційним ресурсом, і засобом інформаційного пошуку.

Кадрове забезпечення структурно-функціональних, організаційних змін у бібліотечно-інформаційній системі НАН України під впливом впровадження інформаційних технологій. У 1990 р. у бібліотеках НДУ працювала 341 особа, з них кількість бібліотечних фахівців становила 328 осіб. На 1 січня 2012 р. у бібліотеках НДУ працювало 283 фахівці, у т. ч. з інших підрозділів установ – 12 осіб, кількість бібліотечних працівників становила 267 осіб, наукових співробітників – чотири особи. Таким чином, досліджуваний період характеризувала тенденція до зменшення кількості бібліотечних працівників.

¹ Закінчення. Початок див.: Шляхи розвитку української науки. – 2013. – № 11. – С. 55–60.

Порівняно з усталеними тенденціями ряду попередніх років, у 2011 р. є певні зміни в характеристиках кадрового складу бібліотечних працівників за досвідом роботи й рівнем освіти. Зокрема, виникає проблема з оновленням колективів: уперше за останні роки істотно зменшився (на 5,5 %), а не зростав, як раніше, відсоток поповнення групи фахівців зі стажем від одного до п'яти років, більше як на 8 % зріс показник наповненості групи фахівців зі стажем 5–10 і 10–30 років. Тобто відбувається процес «перетікання» з однієї вікової групи до наступної, однак при цьому основна група для створення резерву (група працівників зі стажем від одного до п'яти років) фактично не поповнилася.

Аналіз статистичних даних за рівнем освіти фахівців показує зменшення майже на 5 % кількості працівників з вищою і вищою спеціальною освітою, збільшення на 3,1 % кількості працюючих із середньою спеціальною й на 0,3 % із середньою освітою. Зниження показника освітнього рівня, як і зменшення кількості претендентів на вакансії, значною мірою можна пояснити низьким рівнем оплати бібліотечної праці, недостатньою увагою керівництва установ до її морального й матеріального стимулювання.

Упродовж останніх років на одному рівні залишається кількісне наповнення бібліотек фахівцями: більшість (58 бібліотек) мають у своєму кадровому складі одного-двох працівників, по три працівника працюють у 25 бібліотеках, 12 бібліотек мають у своєму складі по чотири працівника, одна бібліотека (Інституту археології) має п'ять штатних одиниць, по шість працівників мають бібліотеки Інституту історії України, проблем матеріалознавства, Інституту біології південних морів, по сім працівників мають бібліотеки інститутів кібернетики, металофізики, фізики напівпровідників, фізики, вісім працівників нараховує бібліотека Інституту літератури.

Характерним для більшості бібліотечних колективів є належний фаховий рівень здійснюваної роботи. Позитивним є факт поповнення бібліотечної мережі кваліфікованими кадрами нових бібліотек мережі – бібліотек Національного природничого музею та Інституту керамології – відділення Інституту народознавства.

Упродовж останніх років ряд бібліотек успішно поєднував бібліотечно-інформаційну роботу з науково-дослідною. Зокрема, працівники бібліотек інститутів археології, ботаніки, історії України, літератури, фізіології, інститутів біології південних морів, фізики конденсованих систем та ін. готували наукові публікації, брали участь у написанні статей до енциклопедичних видань і монографій установ, виступали з доповідями й повідомленнями на наукових конференціях міжнародного рівня. Колектив бібліотеки Інституту археології, наприклад, протягом 2011 р. узяв участь у

роботі 13 наукових конференцій, веде копітку роботу з реконструкції особових бібліотек учених, працює над вивченням читацьких потреб і введенням послуг для користувачів бібліотеки на основі електронних інформаційних технологій, виступає з конструктивними пропозиціями щодо вдосконалення науково-методичної діяльності НБУВ.

Отже, стан кадрового забезпечення бібліотек НДУ протягом періоду, який аналізувався, був досить складним, однак підтвердив готовність і прагнення більшості бібліотечних колективів до підвищення ефективності бібліотечної праці, що базуватиметься на модернізації бібліотек, освоєнні новітніх інформаційних технологій, інтеграції ресурсів, посиленні уваги до питань професіоналізації, самоосвіти й міжбібліотечної співпраці. Необхідним є також забезпечення соціального захисту бібліотечних колективів.

Як результати проведеного дослідження, у бібліотечно-інформаційній системі НАН України відбувається трансформація її складових у науково-інформаційні або інформаційно-бібліотечні центри (ІБЦ). Принципи такої трансформації полягають у взаємозв'язку традиційного бібліотечного й сучасного обслуговування (з використанням високошвидкісних автоматизованих й інтерактивних видів мережевого сервісу); відкритому доступі (користувачами ІБЦ можуть бути всі бажаючі отримати наукову інформацію); об'єднанні функцій пошуку й надання документів за запитом користувачів (із фонду ІБЦ, за МБА, повнотекстових копій з різних БД або шляхом електронної доставки документів); формуванні в ІБЦ проблемно-орієнтованих БД власної генерації й БД про зміст наукових журналів, які є в бібліотеках системи, за напрямками наукової діяльності; оперативному пошуку бібліографічних даних документа за допомогою об'єднаних систем: електронного каталогу головного інформаційно-бібліотечного центра відомства (у цьому випадку – електронного каталогу НБУВ як головного науково-інформаційного центру НАН України), галузевих ІБЦ.

Реалізація цих принципів забезпечує концентрацію інформаційних, технологічних, кадрових, фінансових ресурсів з метою економії коштів і раціонального використання інформаційних ресурсів установ. Перевагами створення ІБЦ є:

- спеціалізація, яка досягається концентрацією в одному місці інформаційних ресурсів, сервісів і фахівців, які володіють навичками як традиційного, так й автоматизованого пошуку, а також надання документів з різних джерел і різними способами;

- розвиток міждисциплінарних зв'язків. Користувачі багатогалузевої інформації можуть отримати інформацію швидко, якісно й найповніше лише в потужних ІБЦ;

– постійна готовність до надання інформації. Це можливо лише в ІБЦ, колективи яких працюють за принципом взаємозамінюваності;

– раціональність створення ІБЦ на базі бібліотек з їхніми інформаційними ресурсами, коли в деяких ситуаціях пошук інформації традиційним способом (наприклад, з використанням бібліографічних покажчиків) буває швидшим і дешевшим, ніж пошук у БД.

Таким чином, можна стверджувати, що основою формування єдиного бібліотечно-інформаційного простору НАН України є створення і функціонування інформаційно-бібліотечних центрів або комплексних науково-інформаційних центрів на базі бібліотек НДУ.

За результатами дослідження структурно-функціональних, технологічних, кадрових змін, які відбувалися зі складовими БІС НАН України впродовж досліджуваного періоду й були пов'язані із соціально-економічними, технологічними перетвореннями в суспільному житті, запропоновано структурно-функціональну модель бібліотеки НДУ як комплексного науково-інформаційного центру, створеного на базі бібліотеки НДУ ².

Визначено характерні концептуальні особливості цієї моделі, зокрема:

1. Розвиток документної бази: комплектування традиційними друкованими виданнями, документами на всіх видах носіїв інформації, виданнями в мережі – електронними версіями традиційних видань, електронними виданнями, створення електронних колекцій і бібліотек.

2. Діяльність, пов'язана з використанням інтернет-видань як результатів наукової і виробничої діяльності.

3. Еволюція довідково-пошукового апарату (переведення традиційних каталогів в електронний формат, ведення електронних каталогів, створення бібліографічних БД, розробка навігаторів по інтернет-ресурсах).

4. Поєднання в бібліотечній технології трьох технологічних ліній – традиційної, автоматизованої й електронної.

5. Забезпечення доступу до документної бази: організація роботи з документами на будь-якому носіїві інформації, інтеграція ресурсів (друкованих й електронних).

6. Розвиток сучасних видів і форм інформаційного забезпечення і створення високоякісних інформаційних продуктів і послуг: розширення доступу до вторинних джерел інформації на електронних носіях; створення проблемно-орієнтованих і тематичних БД, аналітичних продуктів, оглядово-аналітичної інформації, електронних колекцій, навігаторів і порталів.

² Кулаковська Т. Л. Концептуальна модель бібліотеки НДУ НАН України як результат комплексного бібліотекознавчого дослідження // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2007. – Вип. 19. – С. 655–665.

7. Забезпечення доступу до бібліотечно-інформаційних ресурсів для всіх користувачів системи, участь у створенні зведених і розподілених ЕК.

8. Постійне підвищення фахової кваліфікації персоналу, у тому числі з використанням можливостей дистанційної освіти, перепідготовка й оволодіння новими процесами і навичками роботи.

9. Наявність необхідної матеріально-технічної бази, зокрема комунікаційної, програмно-технологічної.

Суттєві резерви бібліотек як складових у сфері науково-інформаційної діяльності можуть бути вивільнені за умови їх участі в міжбібліотечній взаємодії з застосуванням різних видів і форм цієї діяльності з метою створення єдиного інформаційно-бібліотечного простору. Він передбачає розподіл функцій між складовими системи; налагодження корпоративних (або координаційних) зв'язків з іншими бібліотечно-інформаційними системами (наприклад, регіональними, вищих навчальних закладів тощо); розвиток взаємодії з традиційними бібліотеками через електронне середовище та з електронними бібліотеками. Зокрема, участь у створенні розподіленої системи довідково-бібліографічного обслуговування користувачів, у системі електронної доставки документів.

Підсумовуючи викладене вище, підкреслимо, що структуру такої моделі становлять три взаємопов'язані компоненти, які вже практично сформовано в НАН України: *бібліотечно-інформаційний ресурс, бібліотечний персонал, матеріально-технічна складова бібліотеки*. Бібліотечно-інформаційний ресурс є основою бібліотеки такої моделі, її фундаментом у задоволенні потреб користувачів в інформації та знаннях. Забезпечуючи доступ до інформації і знань, бібліотека – науково-інформаційний центр – сама створює копії наявних у її розпорядженні документів або нові документи та надає їх користувачам.

Критерії формування бібліотечно-інформаційного ресурсу визначаються з урахуванням типу бібліотеки, її пріоритетних функцій, потреб цільових груп користувачів. У цьому випадку пріоритетною функцією такої бібліотеки-центру є науково-інформаційна, тобто *інформаційне та інформаційно-аналітичне забезпечення інноваційного розвитку науки*, а головною категорією користувачів – науковці. Зазначимо, що домінуюче значення інформаційної функції сучасних бібліотек розглядається в роботах вітчизняних учених. Зокрема, В. Горовий вважає, що реалізація головної – інформаційної функції із застосуванням сучасних інформаційних технологій сприяє отриманню бібліотеками статусу рівноправного партнера інших суспільних інститутів, перебудові всієї діяльності на новій інформаційній основі, зберігаючи при цьому можливості традиційної роботи з книгою. Дослідник робить висновок про те, що реалізація інформаційної функції

бібліотек у процесі розширення співробітництва з управлінськими, політичними, економічними структурами, науковими й інформаційними центрами сприяє трансформації цієї функції у інформаційно-аналітичну. У середовищі користувачів сучасних бібліотек зростає попит на їхню аналітичну, інформаційно-аналітичну продукцію³.

Бібліотечно-інформаційний ресурс бібліотеки-центру, що формується за мережевим принципом, містить не лише документи на різних носіях, що зберігаються у фонді однієї бібліотеки, але й електронні ресурси, власні та залучені з інших інформаційних систем, що надають доступ до них у мережі Інтернет. Важлива невід’ємна складова бібліотечно-інформаційного ресурсу бібліотеки інноваційної моделі – пошуковий апарат, що включає крім традиційних каталогів, картотек, бібліографічних видань бібліографічні бази даних, що відображають зміст її документного фонду, загальнодоступні каталоги інших бібліотек, а також різні путівники по мережевих ресурсах Інтернет.

Матеріально-технічні та технологічні можливості бібліотеки повинні відповідати сучасному рівню розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, а бібліотечний персонал повинен включати фахівців, що володіють спеціальними знаннями, необхідними для роботи з ними. За наявності необхідних сьогодні матеріально-технічних і технологічних можливостей, бібліотеки мають можливість забезпечувати доступ до документів незалежно від їх місцезнаходження, дозволяють одночасний доступ до ряду віддалених джерел інформації, забезпечують взаємодію з іншими людьми в мережевому середовищі, що дуже важливо з огляду на необхідність освоєння сучасних технологій наукової діяльності. Тільки технічно інтегрована в інформаційний простір бібліотека – науково-інформаційний центр – здатна забезпечувати обіг і розвиток знання, сприяти ефективному внеску вітчизняної науки в сучасний соціокультурний процес *(Інформаційна складова соціокультурної трансформації українського суспільства / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – С. 197–203).*

³ Горовой В. Н. Библиотеки как информационные центры постиндустриального общества // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития: науч.-практ. и теорет. сб. – К., 2005. – Вып 3. – С. 9–16.